

Achtergrondartikel uit het ND:

Deze stedenbouwers geven het naoorlogs Oekraïne een nieuw gezicht. 'We moeten deze tijd niet verspillen'

Terwijl de oorlog voortduurt, denken stedenbouwkundigen uit allerlei landen al na over de toekomst van Oekraïne. Ook in Nederland zijn architecten hierbij betrokken. Maar wat doen zij, en is het niet veel te vroeg om over wederopbouw na te denken?

Door [Hanke van den Broek](#)

woensdag 22 maart 2023 om 11:21

Architect Fulco Treffers tijdens een workshop voor bewoners van de Oekraïense stad Kryvyi Rih. 'Zoveel mogelijk dingen die kunnen misgaan bij wederopbouw, willen we voorkomen.' beeld Viktor Boiko

Toen de Oekraïense president Volodymyr Zelensky de Tweede Kamer toesprak, op 31 maart 2022, sprak hij al over de wederopbouw van zijn land. Het was vijf weken na de Russische invasie. De verwoesting van Oekraïense steden en dorpen was nog maar net begonnen, maar Zelensky blikte hoopvol vooruit. Via het grote scherm in de plenaire zaal van de Tweede Kamer nodigde hij Nederland uit 'deel te nemen aan dit project van het herbouwen van Oekraïne' en te doen 'waar jullie goed in zijn'.

Rijksbouwmeester Francesco Veenstra voelde zich aangesproken. In mei schreef hij - voorafgaand aan een rondetafelgesprek met Kamerleden - een 'morele plicht' te ervaren om Oekraïne te helpen. De overheidsadviseur op het gebied van architectuur en stedenbouw hoopte de 'Nederlandse traditie van ruimtelijke ordening' ten dienst te kunnen stellen aan de wederopbouw van Oekraïne. Hij riep de Nederlandse ontwerp- en bouwsector op met hem mee te doen.

Veenstra's wens kwam uit. Hij bleek niet de enige te zijn die al nadacht over de toekomst van Oekraïne. Nu, bijna een jaar verder, werken architecten, planologen en stedenbouwkundigen in binnen- en buitenland al aan het naoorlogse gezicht van Oekraïne. In twee Oekraïens-Nederlandse netwerken verenigen en delen stedenbouwers hun inzichten, om optimaal voorbereid te zijn op de dag dat de bouw kan beginnen.

Mekka voor architecten

‘Oekraïne gaat zichzelf weer opbouwen. En iedereen wil het beter terugbouwen dan het was’, zegt Oleksandra Tkachenko. De Oekraïens-Nederlandse kwam zeven jaar geleden naar Nederland, studeerde aan de Erasmus Universiteit en werkt nu als stedenbouwkundige in Rotterdam. Toen de oorlog begon, besloot ze haar vakkennis en Nederlandse netwerk in te zetten om Nederlanders en Oekraïners - iedereen die wat te maken heeft met ruimtelijke inrichting - bij elkaar te brengen.

In de maanden daarna groeide het initiatief uit tot een heuse organisatie, die de naam ‘Ukraine - the Netherlands Urban Network’ (UNUN) kreeg. Afgelopen november werd het netwerk officieel gelanceerd, een samenwerking tussen onder meer Rotterdamse architectenbureaus, het Planbureau voor de Leefomgeving, de TU Delft en het College van Rijksadviseurs, waar Rijksbouwmeester Veenstra voorzitter van is.

UNUN organiseert lezingen en symposia, regelt uitstapjes naar architectenkantoren, en probeert Oekraïense stedenbouwkundigen aan een baan te helpen in Nederland. De activiteiten worden goed bezocht, vooral door Oekraïners. ‘Want Nederland is een soort Mekka voor architecten’, lacht Tkachenko. ‘Dit is een van de eerste landen waar mensen goed hebben nagedacht over architectuur en stedenbouw. Sommige mensen zullen hierheen zijn gevlucht omdat dat hun vakgebied is’.

‘Oekraïense stadsbestuurders begrijpen dat ze zichzelf nu opnieuw moeten uitvinden’

De belangrijkste taak van UNUN is om Oekraïners voor te bereiden op de wederopbouw. ‘Want de meeste mensen willen terug naar Oekraïne. Zij willen deze tijd gebruiken om meer kennis en ervaring op te doen, te begrijpen hoe Nederland dit aanpakt.’ In Oekraïne was voor de oorlog namelijk weinig aandacht voor haar vakgebied, merkte Tkachenko, waardoor er ook een groot gebrek aan kennis is.

Maar het netwerk is geen eenrichtingsverkeer, benadrukt ze. ‘We hebben altijd Oekraïense én Nederlandse sprekers, het is een samenwerking tussen twee landen. Want het moet niet zo gaan zoals in de twintigste eeuw, dat internationale specialisten de lokale bevolking komen vertellen hoe ze moeten leven.’

zichzelf opnieuw uitvinden

Dat de samenwerking van twee kanten komt, blijkt ook uit het bezoek van Oekraïense stadsbestuurders aan Rotterdam. Een paar weken geleden, eind februari, verbleven burgemeesters en loco-burgemeesters van Mykolajiv, Marioepol en Cherson enkele dagen in de havenstad. UNUN zorgde voor een rondleiding en een historische les over de wederopbouw van Rotterdam na het bombardement tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Ook Oekraïense bestuurders zijn dus al bezig met een toekomstvisie voor hun steden, en kijken daarvoor onder meer naar Nederland. Tkachenko: ‘Oekraïense steden begrijpen dat ze zichzelf nu opnieuw moeten uitvinden. Het is misschien wat gedurfd om te zeggen, maar voor de oorlog waren er problemen in Oekraïne en daar werd niets aan gedaan. We zien dit als een kans om onze steden echt te veranderen.’

De stedenbouwers zien de wederopbouw als uitgelezen mogelijkheid om Oekraïense steden in één klap duurzaam terug te bouwen. Ook sociale woningbouw - iets wat in Oekraïne niet bestaat - is een onderwerp waar de experts zich over buigen. ‘Gemeenten moeten de verantwoordelijkheid nemen voor het huisvesten van kwetsbare groepen. Maar ik verwacht dat de grootste innovaties zullen gebeuren in de manier waarop we omgaan met onze energie.’

aan den slag

Het is ook geen toeval dat UNUN ontstond in Rotterdam, dé Nederlandse stad bij uitstek waar kennis over wederopbouw voorhanden is. De reconstructie van de Maasstad dient, ook internationaal, als voorbeeld voor het opnieuw vormgeven van een verwoeste stad.

‘Rotterdam startte vier dagen na het bombardement al met plannen maken’, zegt Tkachenko. Daarom is het volgens haar ook niet te vroeg om nu al na te denken over een naorlogs Oekraïne, zelfs al is het einde van de verwoesting nog niet in zicht. ‘Wederopbouw vereist veel voorbereiding en discussie. We moeten deze tijd niet verspillen, evenals de bereidheid van Nederlanders om ons te helpen. Bovendien geeft dit mensen hoop en een extra besef waarvoor ze aan vechten zijn.’

‘We gaan ervan uit dat Marioepol weer in Oekraïense handen komt’

Maar er zijn ook lessen te leren van de Rotterdamse geschiedenis. Het bestuur van de havenstad besloot een heel nieuwe stad neer te zetten, waar sporen van de oude stad amper waren terug te vinden. Het stuitte op veel verzet van de bevolking. ‘Tijdens de opbouw van Rotterdam was het motto ‘Aan den slag’. Dus handen uit de mouwen en alles opbouwen’, legt Hedwig van der Linden uit. Zij is architect en is betrokken bij Platform Wederopbouw Rotterdam.

Volgens Van der Linden was er in Rotterdam weinig plek voor verdriet. ‘Om structuren werd niet zoveel gegeven. Gebouwen die nog gered hadden kunnen worden, werden ook gesloopt. Er was dus niet veel ruimte voor herinneringen. En aan bewoners werd niet gevraagd wat zij nog wilden terugzien. Ik denk dat we in dat opzicht kunnen leren van Rotterdam - dat we dat nu anders moeten doen.’

het theater van Marioepol

Datzelfde denkt Fulco Treffers. De Nederlandse architect werkt al sinds 2015 in Oekraïne, als stedenbouwkundige en docent aan de bouwkunstacademie in Charkiv. Ook hij verwijst naar de wederopbouw van Nederland. ‘Die goedkope huizen die toen noodgedwongen zijn neergezet, daar hebben we nog decennia last van gehad’, vertelt hij via videoverbinding. ‘Er kan zoveel misgaan in wederopbouw. En dat is wat ons drijft: zoveel mogelijk dingen die mis kunnen gaan, willen we voorkomen.’

Twee weken na het begin van de oorlog begon Treffers een netwerk van experts in stedenbouw en wederopbouw om zich heen te verzamelen. Elke woensdagavond spreken ze met een steeds groter wordende groep over de toekomst van Oekraïne. In mei werd ‘Ro3kvit’ (spreek uit: Roskviet) officieel gelanceerd. ‘Het betekent bloesem, opbloeien.’

Negentig mensen uit zo’n zestien landen zijn inmiddels betrokken bij het initiatief, schat Treffers, van wie de helft uit Oekraïne komt. Zij zijn bezig met onderzoek, bijvoorbeeld naar de manier waarop trauma herinnerd kan worden in de publieke ruimte. Daarnaast zet Ro3kvit webinars en lespakketten op over stedenbouw, voor Oekraïense ambtenaren, architecten en ontwikkelaars. Maar het netwerk maakt ook al bouwkundige plannen, ontwerpen die wellicht - als er vrede is - gebouwd kunnen worden.

Fulco Treffers (rechts) presenteert zijn plannen aan vertegenwoordigers van de gemeente Marioepol, in een schuilkelder onder een hotel in Dnipro. - beeld Valentyna Shulimburska

Zo is Treffers - in opdracht van de gemeente Marioepol in ballingschap - bezig met een toekomstvisie voor deze stad, die na twee maanden vechten in Russische handen kwam en waar in maart vorig jaar honderden burgers omkwamen bij een bombardement op een theater. Maar hoe maak je plannen voor een stad, die nu niet eens onder Oekraïense controle is? 'We gaan ervan uit dat het weer in Oekraïense handen komt, anders verlamt het je', zegt Treffers.

'Er zijn een heleboel dingen die je niet weet, maar ook dingen die wel bekend zijn. We weten dat er een zee en een rivier zijn, dat het gunstig ligt als havenstad, en dat er nog een aantal gebouwen staat. We weten dat het een stad is die internationaal bekend is geworden, en waar je dus iets moet met dat theater. Niet alleen met het theater als fysieke plek, maar met cultuur in brede zin: dat krijgt waarschijnlijk een nieuwe positie. Maar wat is dat dan, cultuur? Met dat soort vragen gaan we aan de gang. En dan langzaam ontstaan daar toch lijnen in: dit is Marioepol.'

rust in de tent

De geschatte kosten van de naoorlogse wederopbouw van Oekraïne lopen hard op. Waar de Wereldbank in september nog uitkwam op 350 miljard euro, sprak de bank in december al van 500 à 600 miljard euro. Alleen al de schade aan infrastructuur komt tot nu toe neer op bijna 130 miljard euro, meldde de Kyiv School of Economics dezelfde maand.

Maar om nu direct op grote schaal te gaan wederopbouwen, is geen goed idee, zegt Thea Hilhorst, hoogleraar humanitaire hulp en wederopbouw aan de Erasmus Universiteit. Voordat heropbouw kan beginnen, moet er volgens haar 'rust in de tent' zijn. 'Er zijn wel fasen in wederopbouw: het herstellen van infrastructuur van vitale dingen, zoals elektriciteit, gebeurt voortdurend. Maar structurele wederopbouw moet je goed plannen en moet heel zorgvuldig gebeuren.'

De vraag is namelijk wat voor land je wilt herbouwen. 'Bouw je dezelfde industrie weer op, of maak je een slag naar circulaire economie? Doe je het zo dat sociale spanningen minder worden, of juist meer? Hoe ga je bijvoorbeeld om met het deel van de Oekraïense bevolking dat voor de oorlog gerussificeerd was? En hoe zorg je dat er geen corruptie is?' Over dat soort vragen moet nu al worden nagedacht, vindt de hoogleraar. 'Want juist in een wederopbouw situatie, waarin zoveel geld rondgaat, kom je in de problemen als je te haastig bent.'

herinnering bewaren

Juist dat willen UNUN en Ro3vit voorkomen: dat Oekraïne na de oorlog overhaast en ondoordacht aan het bouwen slaat voor terugkerende inwoners. Treffers: 'Als je als burgemeester ineens woningen moet regelen voor 50.000 mensen die terugkeren, ga je heel snel beslissingen nemen. Je wilt gewoon zo snel mogelijk die mensen huisvesten. Maar dat is een heel ingewikkelde opgave. Daarom geven wij die burgemeester eigenlijk nu al zoveel mogelijk handvatten, waardoor hij dit straks goed kan aanpakken.'

Daarbij wil hij oog hebben voor de herinneringen aan deze oorlog; die moeten niet meteen worden weggeveegd of opgeruimd, denkt hij. 'Wat doe je bijvoorbeeld met een schoolgebouw waar Russen kwartier hielden, en waar ook gemarteld werd? Snel opknappen, of laat je dat lokaal nog even dicht? De eerste reflex is het hele gebouw opknappen en het plein schoonmaken. Maar we moeten ook goed documenteren, kijken wat er precies ligt, en die herinnering bewaren voor na de oorlog. Als je het even in een doosje stopt, kun je altijd later nog kijken of je het wilt gebruiken.'